

I.X.Mamarajapov

TISU iqtisodiyot mutaxassisligi magistranti

Ilmiy rahbar: O.T. Maxmudov

TerDU Moliya kafedrası dotsenti v.b.,

Bugungi kunda olib borilayotgan iqtisodiy tadqiqotlarda “investitsiyalar”, “investitsion faollik”, “investitsion mexanizm”, “investitsion faoliyat” va shu kabi iqtisodiy tushunchalarga yagona bir ta’rif keltirilmagan. Ko’pgina ilmiy adabiyotlarda “investitsion faollik”ka yaqin bo’lgan tushunchalar: “investitsion jozibadorlik”, “investitsion muhit” “investitsion imij” sinonim sifatida qo’llanib kelinmoqda. Bizning fikrimizcha, “investitsion faollik” mustaqil kategoriya bo’lib, xo’jalik subyektlarining barqaror moliyaviy holatini tavsiflaydi va aniq davr uchun real resurslarining safarbar etilishini anglatadi. Buni investitsion talabni qondiradigan jarayon sifatida ham talqin etish mumkin.

1-rasm. Investitsion faollik omillari¹

¹ Tadqiqot natijalariga ko’ra muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Yuqorida zikr etilgan turli xil omillarning ijobiy tarzdagi amalga oshirilishi xorijiy investitsiyalarning faol kirib kelishiga imkon beradi. Bu esa tabiiyki, qo‘shimcha ish joylari, qo‘shimcha daromad, iqtisodiyotning o‘shishiga qo‘shimcha imkoniyatdir. Yana, eng muhimi, xorijiy investorlar o‘zlari bilan nafaqat kapital olib kiradilar, balki o‘z mamlakatlarida bo‘lgan ilg‘or bilim va tajribani ham olib keladilar. Bu ham mamlakatning kelgusi iqtisodiy o‘shishiga imkon tug‘diradi.

Investitsiyalar investorlar tomonidan o‘z maqsadlariga erishish uchun tegishli faoliyat turiga kiritiladigan va pulda ifodalangan har qanday fuqarolik huquqlari obyektidir.

Investitsion iqlim ichki va tashqi investitsiyalarning kirib kelishiga ta’sir ko‘rsatadigan yalpi iqtisodiy, siyosiy va moliyaviy sharoitdir.

Investitsion jozibadorlikni baholash tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, bunday tadqiqotlar 1970 yillardan boshlanganligini ko‘rishimiz mumkin. Garvard biznes maktabida dunyo mamlakatlarining investitsion jozibadorligi bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar ushbu sohada amalga oshirilgan dastlabki izlanishlardan biri hisoblanadi. Shuningdek, bugungi kunda “Euromoney”, “Fortune”, “The Economist” kabi xalqaro iqtisodiy jurnallarda ham doimiy ravishda investitsion muhit bo‘yicha reyting baholari e’lon qilib borilmoqda. Ushbu aytib o‘tilgan reytinglar, asosan, mamlakatlarning investitsion jozibadorligini baholashga qaratilgan, ya’ni makroiqtisodiy darajadagi tahlillardir. Vaholanki, investorlar aniq bir investitsion loyiha bo‘yicha investitsiya qarorlarini qabul qilishlari uchun investitsion jozibadorlikning makroiqtisodiy darajalari kabi mikroiktisodiy – tarmoqlar, mintaqalar, tashkilotlar darajalarini ham hisobga olishlari kerak.

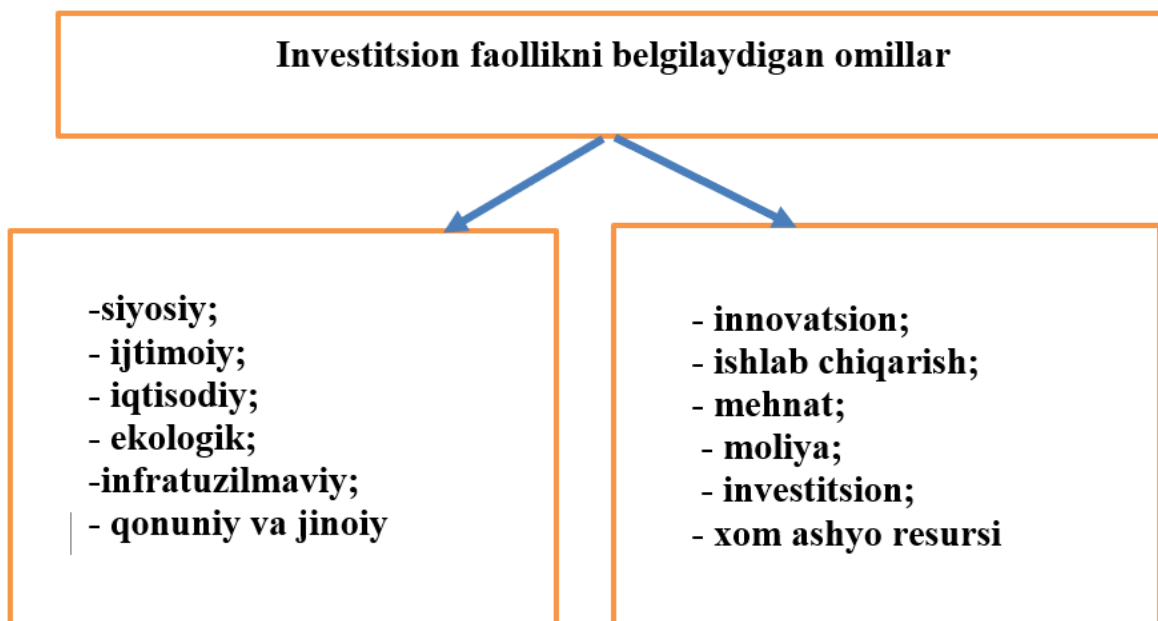
Investitsion jozibadorlikni baholash uchun ikkita muhim jihatga e’tibor qaratish lozim bo‘ladi. Birinchisi - ma’lum bir obyektning investitsiyalashning investitsion jozibadorligi. Bunda aniq bir hududiy tizimda mavjud bo‘lgan tarmoqlar, sohalar iqtisodiy holati tahlil etiladi. Iqtisodiy tahlilni amalga oshirishda investitsion loyiha va dasturlar samaradorligini aniqlashning tayanch ko‘rsatkichlari baholanadi.

Ikkinchisi - hududiy xo‘jalik tizimining investitsion jozibadorligi. Bunda quyidagi holatlar tahlil etilishi nazarda tutiladi: - mavjud huquqiy-normativ baza; - siyosiy vaziyat; - investitsion infratuzilma; - ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar; - investorlar manfaatini himoya qilish darajasi; - soliqqa tortish darajasi; - strategik va ma’muriy resurslar.

Yuqorida qayd etganimizdek, investitsion faollik iqtisodiy kategoriya bo'lib, investitsion faoliyatga obyektiv va subyektiv ma'lumotlar orqali ta'sir ko'rsatishi bilan namoyon bo'ladi.

Iqtisodchi olim T.M. Smaglyukova investitsion faollikni belgilovchi barcha ko'rsatkichlardan kompleks baholash talablariga ko'proq muvofiq keladigan ko'rsatkichlarni ajratib oladi. Uning fikricha, mazkur ko'rsatkichlar investitsion jarayonning barcha tomonlarini aks ettiruvchi investitsion faollik omillari tarkibiga kiritediladi[3].

Shakllangan ko'rsatkichlarning yig'indisi iqtisodiy tizim va investitsiyalash obyektlari sifatida hududlar faoliyatining tashqi va ichki omillarini qamrab oladi (2-rasm).

2-rasm. Xududlarнинг инвестицион фаоллигини белгилайдиган omillar [4]

Olimaning fikricha, barcha keltirilgan omillar yordamida qo'yilmalarning xatarlikka tortilgan darajasi tahlil qilinishi mumkin. Tarmoqlar darajasida qo'yilmalarning xatarlik darajasini baholash uchun ushbu ro'yxatdan siyosiy, ijtimoiy, infratuzilma, qonuniy va jinoiy, innovatsion va resurs-xom ashyo omillari chiqarib tashlangan. Bu ularning tahlil qilinayotgan ko'rsatkichlarni shakllantirishga yetarli darajada ta'sir ko'rsatmayotgani bilan izohlanadi.

Investitsion salohiyat kategoriyasi uzoq vaqt davomida foydalaniladigan aktivlarga, shu jumladan, daromad yoki boshqa iqtisodiy natijalarni ko'paytirish maqsadida qimmatli qog'ozlarga mablag'larni yo'naltirish imkoniyati sifatida talqin etib kelingan.

Mamlakatning investitsion salohiyatini shakllantirish va amalga oshirish tahliliga bag'ishlangan, F.S.Tumusov tomonidan taklif etilgan yondashuv ham diqqatga sazovor. U "investitsion salohiyat"ni sarmoyani takror ishlab chiqarishning moddiy, moliyaviy va intellektual ehtiyojlarini qondirishni ta'minlovchi real investitsion talabga aylanish imkoniga ega bo'lgan investitsiyalar bozorida investitsion talab shaklida namoyon bo'ladigan, to'plangan sarmoyaning bir qismidan iborat investitsion resurlarning жамланмаси[5] sifatida talqin qilinadi.

Bizning fikrimizcha, investitsion salohiyat mamlakatning investitsiyalarning kirib kelishi uchun ochiqligi va iqtisodiy resurlar zahiralarning mavjudligi, ularning hajmi bilan belgilanadi.

Investitsion salohiyat joriy va kelgusidagi investitsion resurslar, ulardan muayyan bir investitsion maydon sathida foydalanishning real va ehtimoliy natijalari orasidagi o'zaro munosabatlarning yig'indisidir.

Investitsion salohiyatga berilgan bu ta'rif mazkur tushunchaning asl mohiyati, o'zagiga ko'ra, faqatgina resurs bazasi va uning tarkibiy qismlarinigina tan oladigan boshqa yondashuvlardan tubdan farq qiladi.

Investitsion salohiyatning resurslar va ulardan foydalanish natijalari yig'indisini ifodalovchi ikki xil tavsifi shuni ifodalaydiki, investitsion resurslar jalb etilmaydi, balki ulardan foydalanish jarayoni natijasida yaratiladi.

Mahalliy iqtisodchi olimlarimizdan biri Sh.I.Mustafaqulov investitsion muhit va uning shakllanishi xususida to'xtalib: "Investitsion muhit investitsion jarayonlar amalga oshadigan sharoit bo'lib, u hududning investitsion faoliyati hamda investitsiyalarning risk darajasini aniqlaydigan siyosiy, iqtisodiy huquqiy, ijtimoiy va boshqa omillar ta'sirida shakllanadi"[6], - deya fikr bildirgan.

Investitsion muhitni yaxshilashga qaratilgan davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin: - innovatsion va tadqiqot faolligi, axborot texnologiyalari sohasida birinchi toifadagi tadqiqot markazlarini qo'llab-quvvatlash; - texnopark va innovatsion klasterni tashkil etish;

- xorijiy investorlar uchun qulay bo'lgan infratuzilma va moliyaviy sharoitlarni shakllantirish. Ular qatoriga: sanoat korxonalarini qurish uchun yer uchastkalari, ilmiy tadqiqot, tajriba-konstruktorlik ishlari va kasbiy tayyorlash sohasida loyihalarni amalga oshirish uchun grantlarni, yer uchastkalari, bino va texnologik uskunlarni xarid qilishga ketgan xarajatlarni qoplash uchun kapital subsidiyalarini, soliq imtiyozlarini

berish; - investitsion jarayonlar infratuzilmalarini rivojlantirish uchun davlat- xususiy sherikchilik institutini shakllantirish.

O‘zbekiston hududlari o‘ziga xos xususiyatlariga ko‘ra ajralib turadi. Shu bois salohiyatli investorga investitsiyalash to‘g‘risidagi qarorni qabul qilish uchun har bir hududning investitsion salohiyati to‘g‘risidagi obyektiv axborot mavjud bo‘lishi lozim. Hududlarning investitsion jozibadorligini baholash tizimini yaratish esa davlat va hududlarning rivojlanishi uchun zarur shart hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 25 dekabrda “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi O‘PQ-598-son Qonuni.

2. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 17 fevralda “Maxsus iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi O‘RQ-604-sonli Qonuni.

3. Смаглюкова Т.М. Методика комплексной оценки инвестиционной привлекательности регионов с учетом их отраслевой специализации. // Проблемы современной экономики. 2007. – № 3(23).

4. Смаглюкова Т.М. Методика комплексной оценки инвестиционной привлекательности регионов с учетом их отраслевой специализации. // Проблемы современной экономики. 2007. – №3(23).

5. Тумусов Ф.С. Инвестиционный потенциал региона: теория, проблемы, практика.- М., Экономика, 1999. С. 272.

6. Mustafaqulov Sh.I. Investitsion muhit jozibadorligi. – T.: BAKTRIA PRESS, 2017 y., B.39.

7. <http://www.soliq.uz//> – O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi rasmiy sayti.

8. www.lex.uz // – O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.